

**ЕКОЛОГО-БІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИДІВ РОДУ *ULMUS* L.
В ПРАВОБЕРЕЖНОМУ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ**

Масловата С. А., аспірант*

Уманський національний університет садівництва

Представники роду *Ulmus* L. широко використовуються в озелененні, в садах і парках, групових і одиночних посадках. Щільна крона в'язів, як ні в одного іншого дерева, затримує пряму сонячну радіацію [8]. За даними А. В. Альбенського [1] на планеті існує більше 50 видів в'язових. У Європі, в. т.ч. і в Україні, зокрема в Правобережному Лісостепу України найбільш поширеними є *Ulmus laevis* Pall., *Ulmus glabra* Huds. та *Ulmus carpinifolia* Rupp. Види роду *Ulmus* L. добре ростуть на родючих ґрунтах, особливо – на алювіальних відкладеннях в заплавах річок. Вони достатньо тіневитривалі, особливо в молодому віці, що дає їм можливість формувати другий ярус в дубових насадженнях.

До роду *Ulmus* L., як вказує В. Я. Заячук [4], належать крупні, понад 30 м заввишки, листопадні дерева, переважно першої величини. Листорозміщення почергове, дворядне, галуження симподіальне. На пагонах ніколи не формується верхівкова брунька. Після припинення росту пагона його верхня частина відмирає. Пагони деяких в'язів мають коркові нарости, характерні для молодих рослин на сухих освітлених місцях. Листки в'язів інколи на одному пагоні можуть відрізнятися розміром і формою. За дослідженнями А. І. Колеснікова [5], рослини швидкорослі, при сприятливих умовах довговічні, розмножуються насінням, кореневою поросллю, відводками, щепленням. Широко використовуються в зеленому будівництві, а також у лісорозведенні, мають цінну деревину. Рід включає близько 16 видів, що ростуть у помірному поясі Європи, Азії та Північної Америки [4].

В'яз гладкий або звичайний (*Ulmus laevis* Pall.), за дослідженнями С. І. Кузнєцова [7], дерево висотою до 25–30 (35) м заввишки з красивою широкою, еліптичною кроною і тонкими, звисаючими гілками. Молоді пагони пухнасті, пізніше гладкі, світло-бурі, блискучі. Кора дорослих дерев буро-коричнева, відшаровується тонкими пластинками. Листки довгасто- або округлояйцеподібні, зверху загострені, в основі нерівнобокі, по краю двічі гостропильчаті з серповидними зубцями; зверху темно-зелені, голі, знизу світло-зелені, м'яко-волосисті.

Порода морозостійка, однак у північній частині ареалу може пошкоджуватися сильними морозами, а також боїться пізніх весняних приморозків. Добре росте на багатих алювіальних суглинистих і супіщаних ґрунтах, особливо вздовж річок. Поряд з цим, добрим ростом відзначається на супіщаних і легко суглинистих ґрунтах, у свіжих і вологих умовах. Порода є тіневитривалою, про що свідчить її ріст під наметом змішаних лісів. Засуху

---

* Науковий керівник – доктор сільськогосподарських наук, професор В. П. Шлапак

переносить задовільно. Досить газостійкий, але міські умови (на сухих ґрунтах) переносить погано, швидко суховершиннить, і довговічність в таких умовах зменшується до 20-30 років, тоді як при сприятливих умовах зростання досягає віку до 400 років [3].

U. laevis Pall. – велике гарне ширококронне дерево з темно-зеленим листям, восени лілово-бурого забарвлення. Використовується у вигляді солітерів і в групових посадках, досить ефектний в алейних, а також в рядових вуличних і придорожніх насадженнях. Декоративні форми гарні солітерами або невеликими групами [8].

В'яз шорсткий (*Ulmus glabra* Huds.) за характеристикою В. І. Білоуса [2], дерево з широкою, округлою, густою кроною, що досягає при оптимальних умовах висоти до 30 (40) м. Кора на стовбурах темно-коричнева, довго залишається гладкою, гілки темно-бурі, молоді пагони густоопушені. Листя велике, завдовжки 8-17 см і шириною 5-8 см, оберненояйцевидної або еліптичної форми, темно-зелене.

Найбільш часто трапляється у широколистяних змішаних лісах, по берегах річок і озер, часто – у другому ярусі дубових, ялинових і букових лісів. Вид є більш теплолюбним, ніж *Ulmus laevis* Pall., однак, більш морозостійким і зимостійким. До родючості ґрунтів *Ulmus glabra* Huds. вибагливий, особливо інтенсивно росте на звичайних чорноземах. У лісовій зоні на супіщаних і суглинистих дерново-підзолистих та піщаних ґрунтах росте незадовільно. За даними Ф. Н. Харитоновича [10] в окремих випадках, вид росте навіть швидше, ніж біла акація. У північній частині ареалу росте тільки на багатих ґрунтах. Засолених і сухих ґрунтів не витримує. Швидким ростом у висоту в'яз шорсткий характеризується лише до 40-60-річного віку. Вид відзначається значною тіневитривалістю, росте навіть під наметом дерев зі щільною кроною; при сильному затіненні часто кущиться. Добре переносить міські умови, а також стрижку. Досягає віку до 200-300 років.

Ulmus glabra Huds. велике красиве дерево, придатне для посадки у великих садах і парках у вигляді перспективного солітера, в групах, масивах (разом з дубом, кленом гостролистим, липою), в алейній посадці, а також у вуличних насадженнях; форми гарні солітерами і невеликими групами [7].

В'яз граболистний (*Ulmus carpinifolia* Rupp.) за даними Н. А. Кохно [6], дерево висотою до 20-30 (40) м, з розлогою густою кроною, до 1,5 м у діаметрі, та тонкими темно-бурими пагонами. Листя темно-зелене, блискуче, нерівнобоке, різноманітне за формою і величиною, зверху голе, знизу з рідкими волосками. Відмінно переносить стрижку і добре утримує штучно надану форму. У насадженнях відіграє роль переважно супутньої породи в складі дубових змішаних лісів. Порода більш тіневитривала, ніж *Ulmus laevis* Pall. та *Ulmus glabra* Huds. Добре росте в Лісостепу на темно-сірих суглинистих ґрунтах. У 5-річних лісових культурах вид досягає висоти 2,5 м, в 20-річних – близько 10 м. Щорічний приріст у висоту до 20-ти років складає 45-55 см; після 20-25 років приріст дещо послаблюється [10]. При сприятливих умовах довговічний – доживає до 300 років, у міських умовах рідко живе більше 50

років. На відміну від попередніх двох видів в'язів, утворює ряснішу кореневу парость.

Представники виду *Ulmus carpinifolia* Rupp. використовуються в садах і парках – групами, а в лісопарках – в невеликих масивах у складі інших порід, також у вуличних насадженнях. Для вулиць з неширокими тротуарами особливо хороша куляста форма, вона ж використовується в регулярно оформлених ділянках садів та парків. Форми з оригінальною плакучою та пірамідальною кроною, а також із своєрідною формою та кольором листя використовуються у вигляді солітерів та групами. Типова форма використовується також для створення стрижених живих огорож і більш високих зелених стін [8].

Для засушливих умов велике значення має тривалість вегетаційного періоду і період росту деревних видів. Залежно від умов погоди, період росту в'язів протягом вегетаційного сезону становить близько 180 днів, який з віком зменшується. Листки окремих видів в'язів відзначається малою транспіраційною здатністю, тому такі види відносять до засухостійких.

За даними М. К. Турського [9], в'язи у молодому віці ростуть дуже швидко; в 40 років приріст у висоту починає зменшуватися, але не припиняється до 80-100 років. У молодому віці в'язи представляють собою зігнуте у бік деревце, і лише коли на кінці стовбурця утворюється новий пагін, деревце випрямляється. Вершина в'язів завжди розчепірена, тому що бокові гілки сильно розростаються і також є нахиленими в бік. Цю властивість в'язів часто використовують для швидшого змикання посадок, притінення ґрунту кронами для зменшення випаровуваності. З цією метою домішка в'язів є бажаною і доцільною з іншими головними породами, які мають вузькі вершини.

В'язи, будучи в домішці з іншими породами першої величини, відстають від них у рості. Всі породи видів роду *Ulmus* L. належать до порід тіневитривалих і самі дають достатньо густу тінь. Проте чисті насадження за участю в'язів трапляються досить рідко внаслідок сильного висушування ними верхнього шару ґрунту [10].

У сучасний період все більшого значення і поширення починають набувати різні декоративні форми в'язів. У теперішній час види роду *Ulmus* L. представлені багатьма декоративними формами:

1. *Ulmus laevis* Pall.: золотисто-строката (f. *aureo-variegata* hort.), сріблясто-строката (f. *argenteo-variegata* hort.), червона (f. *rubra* hort.), вирізна (f. *incisa* Woif.), липолистна (f. *tiliaefolia* hort.);

2. *Ulmus glabra* Huds.: пірамідальна – f. *exoniensis* (C. Kohd.) Rehd. (f. *fastigiata* Rehd.), Кампердоуна – f. *camperdownii* (Henry) Rehd., плакуча – f. *pendula* (Loud.) Rehd., низька – f. *nana* Rehd., крупнолиста – f. *macrophylla* hort., курчава – f. *crispa* (Wild.) Rehd., жовта – f. *lutescens* (Dipp.) Rehd., жовто-строката – f. *aureo-variegata* hort., пурпурова – f. *purpurea* (Dipp.) Rehd., темно-пурпурова – f. *atropurpurea* (Spaeth) Rehd.;

3. *Ulmus carpinifolia* Rupp.: Вебба (капюшоновидна) (f. *Webbiana* Rehd.), Дамп'єра (f. *Dampieri* (Wesm.) Rehd.), Вреде (f. *Wredei* (Juehlke) Rehd.),

Коопмана (f. *Koopmannii* (Spaeth) Rehd.), пірамідальна (корнуельський ільм) (f. *cornubiensis* (West.) Rehd.), плакуча (f. *pendula* (Henry) Rehd.), куляста (f. *umbraculifera* (Trautv.) Rehd.), витончена (f. *gracilis* Spaeth Rehd.), золотиста (f. *aurea* (Morr.) Rehd.), Вангутта (f. *Vanhouttei* (Schelle) Rehd.), сріблясто-строката (f. *argenteo-marginata* (West.) Rehd.), широколиста сріблясто-строката (f. *latifolia argenteo-marginata* hort), багряниста (f. *purpurascens* (Schneid.) Rehd.), пурпурна (f. *purpurea* (Wesm.) Rehd.).

Висновки:

1. До роду *Ulmus* L. належать крупні, понад 30 м заввишки, листопадні дерева, переважно першої величини. Рід включає близько 16 видів, що ростуть у помірному поясі Європи, Азії та Північної Америки.

2. Найбільш поширеними видами роду *Ulmus* L. в Правобережному Лісостепу України є *Ulmus laevis* Pall., *Ulmus glabra* Huds. та *Ulmus carpinifolia* Rupp.

3. Для успішного росту представникам роду *Ulmus* L. необхідний свіжий, родючий, пухкий ґрунт, але вони можуть зростати і в край посушливих умовах. Добре переносять обрізку, при сприятливих умовах довговічні. Декоративні форми використовуються в озелененні, в садах і парках, групових і одиночних посадках. Введені в культуру з давніх часів і мають безліч садових форм, які розмножуються щепленням.

4. Чисті в'язові насадження трапляються рідко. Швидкий ріст в'язів спостерігається до 40 років, а приріст у висоту не припиняється до 80-100-річного віку.

Література

1. Альбенский А. В. Селекция древесных пород и семеноводство / А. В. Альбенский. – М-Л.: Изд-во Гослесбумиздат, 1959. – 306 с.
2. Білоус В. І. Декоративне садівництво (основи квітництва, дендрології та озеленення) : [підручник] / В. І. Білоус. – Умань, 2005. – 296 с.
3. Васильев Н. Г. Ильм / Н. Г. Васильев. – М.: Агропромиздат, 1986. – 88 с.
4. Заячук В. Я. Дендрологія : [підручник] / В. Я. Заячук. – Львів: Апріорі, 2008. – 656 с.
5. Колесников А. И. Декоративная дендрология / А. И. Колесников. – Москва, «Лесная пром.-сть», 1974. – 704 с.
6. Кохно Н. А. Деревья и кустарники культивируемые в УССР / Н. А. Кохно. – К.: Наук. думка, 1986. – 720 с.
7. Кузнецов С. И. Деревья и кустарники, культивируемые в УССР / С. И. Кузнецов, П. Я. Чуприна, Ю. К. Подгорный. – К.: Наук. думка, 1985. – 200 с.
8. Лесная энциклопедия : в 2-х т. : [Ред. Совет пред. А. М. Прохоров]. – М.: Советская энциклопедия, 1986. – 1280 с.
9. Турский М. К. Лесоводство / М. К. Турский – М.: [Изд-во 6 сокращенное сельскохозяйственной литературы]. – 1954. – 352 с.
10. Харитонович Ф. Н. Биология и экология древесных пород / Ф. Н. Харитонович. – Москва: Из-во Лесн. пром.-сть, 1968. – 304 с.